

JOANNA KRAJEWSKA
ORCID: 0000-0002-1449-8132

DOI: 10.23817/2019.wnzewn-10

Wyższa Szkoła Humanistyczna we Wrocławiu

Szklana fasada jako witryna i ściana. Relacja wnętrza z zewnątrz

Streszczenie: Relację wewnątrz-zewnątrz ukazano w aspekcie odczytywania szklanej fasady. Transparentną „skórę” budynku ujęto w dwóch kategoriach interpretacyjnych: jako witrynę – pozwalającą na wgląd do wnętrza i obserwację tego, co zostało wyeksponowane, oraz jako ścianę umożliwiającą optyczne iluzje, a jednocześnie odgradzającą użytkowników od tego, co na zewnątrz. Strefa wspólna rozciąga się między patrzącym a oglądanym, a w jej obrębie tworzy się granice i połączenia.

Słowa kluczowe: szklana architektura, szklana fasada, witryna, użytkownik budynku

Glass Facade as a Shopwindow and a Wall. The Relationship Between the Interior and the Exterior

Abstract: The interior-exterior relationship is presented in the aspect of reading the glass facade. The article includes the transparent “skin” of the building in two interpretative categories. On the one hand glass elevation is shown as a shop window, allowing for the insight to the interior and the observation of what is exposed. On the other hand it can be treated as a wall – enabling optical illusions outside, while separating building users from

the exterior. A common space extends between the viewer and the watched, where boundaries and connections are constantly created.

Keywords: glass architecture, glass facade, shop window, building user

Wprowadzenie

Szkło, jako tworzywo architektoniczne mogące stanowić transparentną „skórę” budynku, fascynuje projektantów od blisko stu siedemdziesięciu lat – odkąd w 1851 roku z okazji Wielkiej Wystawy Przemysłu Wszystkich Narodów udostępniono szerokiej publiczności Pałac Kryształowy w Londynie. Od tego czasu idea szklanego domu, zawieszona między utopią a poczuciem bliskiej realizacji, inspirowała kolejne pokolenia architektów. W ciągu ostatnich dwudziestu lat w wielu miastach na świecie – zarówno tych liczących się na arenie międzynarodowej, jak i tych dopiero aspirujących do rangi metropolii – powstaje coraz więcej obiektów o szklanych fasadach (fot. 1). Doświadczenie przestrzeni za pośrednictwem transparentnej przegrody oddziałującej jednocześnie jak ściana, fizyczna bariera, oraz jak witryna umożliwiająca wgląd do wnętrza rodzi pytanie o naturę relacji wnętrza z zewnątrz szklanej architektury. Pomiedzy patrzącym a oglądanym rozciąga się swoista strefa wspólna – obszar negocjacji granic i szukania połączeń.

Celem artykułu jest przedstawienie różnych aspektów odczytywania wzajemnego oddziaływania wnętrza i zewnątrz w kontekście szklanej fasady. Wnioski oparto na interdyscyplinarnych studiach literaturowych oraz autorskich badaniach antropologicznych.

Witryna i dematerializacja ściany

Z dziejów architektury wybrano dwa zjawiska, w których perspektywie dokonano analizy relacji wnętrza z zewnątrz szklanych budynków. Pierwszym jest pojawienie się w XIX wieku witryny w przestrzeni miejskiej ulicy. Drugim jest wyłaniające się wraz

z modernizmem pragnienie zatarcia wizualnej granicy między wnętrzem budynku a jego otoczeniem.

W formującym się w XIX wieku nowoczesnym społeczeństwie miejskim wykształciła się „publiczna rola widza”¹. Narodziła się figura *flâneur* – spacerowicza-melancholika włóczącego się po ulicach i trotuarach europejskich stolic². Szerokie witryny sklepowe, które pojawiły się wówczas jako stały element ulicznego życia, generowały nowe zachowania w przestrzeni publicznej, a zaglądnienie przez szybę do wnętrza oznaczało odwrócenie dotychczasowej relacji wnętrza z zewnątrz. Marek Bieńczyk zwraca m.in. uwagę na zwrot percepcyjny, jaki dokonał się za sprawą wprowadzenia dużych przeszkleń w przestrzeń ulicy:

Idea wystawy, ekspozycji, kolekcji, ujawniania wnętrza budowli jest w czasach, o których mówię, powszechna i daje oczom pełną władzę: pokazać, zajrzeć, wejrzeć, objąć wzrokiem, niczego nie przeoczyć – to nowe imperatywy egzystencjalne i estetyczne wyznaczające sposoby oglądu i opisu³.

Witryny mają przyciągać klientów, prezentując towar dający się objąć wzrokiem, lecz nie dłońmi. Relacja wnętrza z zewnątrz, rozdzielonych taflą szkła, stanowi zatem również metaforę pragnienia, którego nie można spełnić. Jednocześnie szkło witryny łączy się z praktyczną stroną kapitalizmu: to już na zewnątrz, w przestrzeni publicznej, dokonują się pierwsze konsumenckie wybory.

Kolejnym etapem w formowaniu się roli szkła w architekturze, a przez nią w kształtowaniu relacji przestrzennych, była koncepcja otwarcia wnętrza budynku na otoczenie dzięki optycznej dematerializacji ściany zewnętrznej. Jeden z pionierów modernizmu, Bruno Taut, pisał:

Człowiek w wyniku rozwoju cywilizacji został uwięziony, odgradzony od matki natury ciężkimi, ciemnymi murami. Można jednak zastąpić mury ścianami ze szkła i przywrócić ludziom kontakt ze światłem słońca, gwiazd i księżyca, z zielenią lasów i ogrodów⁴.

1 K. Härtung, *Corso – Avenue – Boulevard. Utopia bulwaru*, przeł. W. Dudzik, [w:] *Miasto w sztuce – Sztuka miasta*, red. E. Rewers, Kraków 2010, s. 215–221, za: R. Sennett, *The Fall of Public Man*, New York 1977.

2 *Ibidem*, s. 216.

3 M. Bieńczyk, *Przezroczyść*, Warszawa 2015, s. 134.

4 E. Wała, *Szkło we współczesnej architekturze*, Gliwice 2017, s. 15, za: J. Sławińska, *Ekspresja sił w nowoczesnej architekturze*, Warszawa 1997, s. 65.

Marzenie modernistów realizuje się w pełni w projekcie domu jednorodzinnego *Farnsworth House* z 1951 roku autorstwa Miesa van der Rohe: szklane przegrody odsłaniają nieskrępowany widok na zieleni prywatnego ogrodu. Zarówno wewnątrz, jak i zewnątrz stanowią bezpieczną strefę w obrębie własności rezydenta obiektu. W przeszklonym budynku służącym mieszkaniu i pracy – *Hopkins House* w Londynie z 1976 roku Michaela i Patty Hopkinsów, który znajduje się blisko strefy publicznej – wyznaczenie granicy umożliwiają użytkownikom załuzje, jednak konsekwencją bycia niewidzianym jest nieoglądanie.

Towarzysząca modernistom idea niezakłóconego kontaktu wizualnego z otoczeniem oraz zalania światłem słonecznym wewnątrz budynku paradoksalnie otworzyła drogę do powstawania wieżowców ze stali i szkła w wysokobodźcowym kontekście miejskim.

Lustrzane odbicia i transparentne ściany

Szkoło refleksyjne, generujące odbicia lustrzane, lub przegrody transparentne, pozwalające na subtelną grę światła i umożliwiające wgląd do wnętrza budynku, kreują w strefie zewnętrznej optyczne iluzje, tworząc bądź zacierając wizualne granice. Odwołują przy tym widza do metafory płynności, zmienności współczesnych czasów. Zastosowanie lustrzanej fasady, w której pojawiają się zwielokrotnione, ulotne kadry miejskiego życia, prowadzi do teatralizacji przestrzeni. Jak zauważa Beata Juchniewicz:

Lustrzane odbicia i generowane sztucznym światłem widoki tworzą teatr światła i cienia, płataninę wymaginowanych, nieciągłych przestrzeni o nieczytelnych dystansach. Szkoło tworzy przestrzenie ulotnych i nietrwałych śladów, tak właściwych cywilizacji przedmiotów jednorazowego użytku (...)⁵.

Mimetyzm rzeczywistości na fasadach-ekranach tworzy rodzaj spektaklu, w którym uczestniczy zewnętrzny odbiorca⁶. W ciągu dnia lustrzana „skóra” zamyka wewnątrz budynku przed wglądem ze strony

⁵ B. Juchniewicz, *Labirynt miasta – sztuka błądzenia*, [w:] *Labirynt pomiędzy architekturą a sztuką*, red. D. Łuczewska, L. Maluga, B. Siomkajto, Wrocław 2009, s. 28.

⁶ E. Wala, *op. cit.*, s. 75.

potencjalnych obserwatorów, wyznaczając jednoznaczną granicę dla prywatności użytkowników budynku. Transparentna fasada, przeciwnie, otwiera wnętrze na miejskie otoczenie, prowadzi do zatarcia granicy, umożliwiając wzajemny wizualny kontakt. Jej działanie bliskie jest witrynie: to, co w środku, jest widoczne w przestrzeni publicznej. Jednocześnie zewnętrzny odbiorca ulega iluzji dematerializacji formy budynku i wizualnego połączenia się jej z kontekstem odbijającym się w szklanej elewacji.

Prestiż dołu i prestiż góry

Wśród części szklanych budynków funkcje szczególnie ukierunkowane na relację wnętrza z zewnątrz pełnią: strefa wejściowa oraz kondygnacje usytuowane wysoko.

Przeszklona strefa wejściowa budynku użyteczności publicznej stanowi niejako wizytówkę obiektu. Prezentując atrakcyjny wizualnie hall recepcyjny, zaprasza przechodniów do wglądu, działając jak witryna. Mimo pozornego otwarcia, stanowi bufor między zewnątrz a wnętrzem: często odbywa się w jej obrębie kontrola dostępu w postaci zautomatyzowanych blokad lub fizycznej ochrony obiektu. Nierzadko efektownie oświetlona, bywa także przestrzenią ekspozycji instalacji artystycznych lub dzieł sztuki, które – widoczne z zewnątrz – swoją obecnością podkreślają rangę danej instytucji.

W przypadku budynków wysokich prestiż lokalu rośnie wraz z wysokością. Rozległa panorama okolicy widoczna z góry może stanowić atrakcję turystyczną. W tym celu tworzone są platformy widokowe z funkcjami towarzyszącymi (gastronomia, sklepy z pamiątkami) lub całe strefy rekreacyjne. Jako przykład może posłużyć londyński *Sky Garden* w biurowcu *20 Fenchurch Street*, gdzie oprócz baru i restauracji odwiedzający znajdzie egzotyczną roślinność. W takich miejscach uwaga użytkownika jest kierowana z wnętrza ku otoczeniu, czemu ma sprzyjać aranżacja pomieszczenia: to, co „wystawione”, znajduje się na zewnątrz.

Użytkownik a szklana fasada

Z odbiorem szkła jako materiału elewacyjnego łączy się kwestia potrzeby zachowania prywatności. Użytkownicy długoterminowi zwracają uwagę na dyskomfort ze względu na możliwy niepożądany wgląd osób z zewnątrz. Przykładowo, w Londynie kilkoro mieszkańców luksusowych apartamentów w kompleksie NEO Bankside (proj. Rogers Stirk Harbour + Partners, 2012 r.) złożyło roszczenie wobec blisko sąsiadującej galerii Tate Modern, domagając się zamknięcia ogólnodostępnego tarasu widokowego w jej nowo zrealizowanej części (2016 r.), z powodu poczucia „niemal stałego nadzoru”⁷.

Na komfort psychiczny przebywania w obiekcie o szklanych fasadach ma także wpływ to, co znajduje się w przestrzeni zewnętrznej. Świat za oknem wydaje się w „bezpiecznej” odległości, gdy z wnętrza rozciąga się widok na elementy przyrody (widok niskobodźcowy); sama zieleń ma na obserwatora kojący, pozytywny wpływ. W przypadku otwarcia widokowego na pełną bodźców, dynamiczną przestrzeń miejską (zwłaszcza ruch uliczny), pojawia się uczucie niepokoju i wrażenie przymusu obserwacji – biernego uczestnictwa w tym, co dzieje się na zewnątrz. Ponadto w przypadku niemożności fizycznej interakcji ze światem zewnętrznym (otwarcia okien) szklana fasada działa jak ściana, która pozostawia użytkownika w stanie uwięzienia, w sytuacji: widzieć – być widzianym⁸. W tym aspekcie wyłania się opresyjność relacji wnętrza z zewnętrzem, przypominającej odwrócony Panoptykon⁹.

⁷ O. Wainwright, *Gawpers go home: how luxury flat-owners could shut down the Tate's viewing platform*, „The Guardian”, 24.04.2017; online: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/apr/24/gawpers-go-home-how-luxury-flat-owners-could-shut-down-the-tates-viewing-platform> (dostęp 12.05.2019).

⁸ Na podstawie badań własnych autorki przeprowadzonych wśród użytkowników budynku *Centrum Sztuk Użytkowych. Centrum Innowacyjności* (proj. Pracownia Architektury Głowiacki PAG, 2012 r.) w 2018 r.

⁹ W tradycyjnym projekcie Panoptykonu wg Jeremy’ego Bentham’a nadzorca był zlokalizowany w centralnie umieszczonej wieży, z której miał wgląd w rozmieszczone naokoło, przeszklone z dwóch stron cele, por. M. Foucault, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, przeł. T. Komendant, Warszawa 2009.

Podsumowanie

Analiza zależności wnętrza i zewnątrz szklanej architektury za każdym razem odsyła do dualistycznej natury szkła, które łączy, a zarazem rozdziela obie strefy, wyznaczając pomiędzy nimi nieoczywistą przestrzeń wspólną. W jej obrębie wyróżnić można połączenia oraz granice, których istnienie jest nieustannie negocjowane przez użytkowników obiektów i ich zewnętrznych odbiorców.

Łącznikiem wnętrza z zewnątrz jest przeszklona strefa wejściowa, będąca wizytówką budynku, informującą obserwatorów o jego randze i przeznaczeniu. Połączenie zostaje wzmocnione, gdy dodatkowo pełni ona funkcję ekspozycyjną, realizowaną również w przestrzeni zewnętrznej. Szklana fasada budynku na całej jego wysokości umożliwia zatarcie granic z otoczeniem poprzez wrażenie przedłużenia przestrzeni wnętrza. Dzięki temu możliwy jest wizualny kontakt użytkowników obu stref i większa wzajemna wiedza o sobie – choć często nie jest to relacja symetryczna. Na wyższych kondygnacjach atrakcyjność widoku panoramicznego sprawia, że otwarcie na przestrzeń zewnętrzną może stać się istotnym atrybutem wnętrza.

Jednak strefa wejściowa może być też miejscem wyznaczania granicy. Taką rolę pełni, gdy odbywa się w niej kontrola dostępu. Także lustrzana fasada może stanowić rodzaj bariery – sprawiać, iż brak jest dwustronnej relacji przestrzeni po obu stronach elewacji. Zamiast tego w strefie zewnętrznej zachodzi optyczna iluzja zwielokrotnienia jej obrazów, swoista teatralizacja miejskiego życia. Inny rodzaj ograniczenia odczuwa bierny obserwator odgradzony transparentną przegrodą od przedmiotu swojej obserwacji. Dodatkowo gradacja wysokości zmniejsza kontakt ze strefą zewnętrzną, umożliwiając spojrzenie z góry i budowanie na poziomie symbolicznym granicy pomiędzy tym, co w dole, a tym, co znajduje się wyżej.

Warto też zwrócić uwagę na przemocowy aspekt szklanej fasady, czego mogą doświadczać użytkownicy budynku będący stale na widoku z zewnątrz i przymusowo uczestniczący w tym, co zewnętrzne.

Bibliografia

- Bieńczyk Marek, *Przezroczyść, Wielka Litera*, Warszawa 2015.
- Foucault Michel, *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, przeł. Tadeusz Komedant, Alatheia, Warszawa 2009.
- Härtung Klaus, *Corso – Avenue – Boulevard. Utopia bulwaru*, przeł. W. Dudzik, [w:] *Miasto w sztuce – Sztuka miasta*, red. Ewa Rewers, Universitas, Kraków 2010, s. 207–221.
- Juchniewicz Beata, *Labirynt miasta – sztuka błędzenia*, [w:] *Labirynt pomiędzy architekturą a sztuką*, red. Dorota Łuczewska, Leszek Maluga, Barbara Siomkajło, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2009.
- Sennett Richard, *The Fall of Public Man*, Alfred A., Knopf Inc., New York 1977.
- Sławińska Jadwiga, *Ekspresja sił w nowoczesnej architekturze*, Arkady, Warszawa 1997.
- Wainwright Oliver, *Gawpers go home: how luxury flat-owners could shut down the Tate's viewing platform*, „The Guardian”, 24.04.2017; online: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/apr/24/gawpers-go-home-how-luxury-flat-owners-could-shut-down-the-tates-viewing-platform> (dostęp 12.05.2019).
- Wala Ewa, *Szkło we współczesnej architekturze*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2017.

Fot. 1. Wieżowce w londyńskiej dzielnicy The City; fot. JK (2018 r.)